

„lapozz föl engem s leszek”

A szegedi Baka-tanulmánykötet introdukciója

Még nem ismertem a közhellyé híresülő Wittgenstein-idézetet, amikor beszoktam a Kincskereső mai Kass Galéria mögötti szerkesztőségébe. Ahogyan sokak megírták, jókat lehetett ott hallgatni: zenét is, meg esetenként a költő dörmögéseit. Ha társaság alakult ki, akkor érezte az ember, hogy mikor maradhat, mikor kell mennie - de még így is valamiféle megnevezhetetlen kedvesség vette körül. Később, amikor a szerző megtisztelő másolatai is a kezembe kerültek, fölbátorodtam - no, nem a megszólalásban, de úgy éreztem, esetenként írni kell arról, amit olvastam. Baka mosollyal nyugtázta kísérleteimet, de csak nagyon ritkán lehetett rávenni, hogy "segítsen" is. Nem ezért vették körül az emberek.

A tízéves évforduló kapcsán megrendezett konferenciák kettős fogást találtak az emlékezésben: a szekszárdi inkább a kultusz témaköréhez közeledett, főleg az életrajzi csomópontok megvilágításával - vajon lesz-e belőle kiadvány? A szegedi beszélgetőknek más volt a meghirdetett céljuk is. Ezt a célt legpontosabban a megnyitón határozta meg Ilia Mihály tanár úr: "a Baka-életmű elindul az irodalomtörténet-írás, az esztétika, az irodalomértés tudományának vizsgálódó útján és kiküzdí magának a kánonban a helyét." (Szer és alkalom) Úgy hiszem, ez nem csak Ilia Mihály jóslata! Az előadások egy élcspat tényeit jelentették: már nem egy-egy szerző könyve irányul az életműre, hanem a tudományos műhelyek jelentkeztek a kutatási eredményekkel. Bombitz Attila a Szerkesztői előszóban így fogalmaz: "Generációs értéktől függetlenül, ideológiamentesen" elemezzük az életművet, hogy a tíz év rálátásával irodalomtörténeti újragondolást indítsunk el. A kötet több a konferencia anyagánál: egyrészt a szerzők szerkesztett tanulmányokkal jelentkeznek, másrészt azoknak is itt az írása, akik "személyesen nem tudtak megjelenni az emlékülésen". [A konferencia adatai megtalálhatók a w3.baka.hu honlapon - Á.K.]

A közreadó szándékát erősítheti, hogy a tanulmánykötet formájában is illeszkedik az életműsorozathoz: nemcsak a szerkesztő azonos (Bombitz Attila), hanem a belső formátum megtervezésekor Annus Gábor ügyelt arra, hogy tipográfiai szempontból is folytatás lehessen. S a külső borítón a jó barát, Pataki Ferenc festménye: Régi dicsőségünk hol késel? utal Baka egyik kedvenc szerepvers-elődjére, Vörösmarty Mihályra. A kötet részletes bemutatásához a szerkesztő szándékát tartjuk legpontosabbnak.

Az első egységben (I. "ÉGTÁJAK CÉLKERESZTJÉN") az életmű egészére vonatkozó tanulmányok olvashatók. Bedecs László - *Lecserélt nyelv. Baka István 1970/1990* - poétikai és nyelvi különbségeket mutatott ki a korai és a kései kötetek között. A határpontja *Farkasok órája* című kötet (1992) lehetne. Első ilyen a szókincs változása: egyrészt az alantas szavak megjelenése, másrészt a hangsúlyozott erotikusság. A második a szöveg megváltozása. A zárt formák

feltörésével (az áthajlásokkal, a központozás devianciáival) Baka bizonytalan tagolású szövegeket hozott létre. Harmadik az új téma: az életre való rákérdezés (a politikum helyett a magánélet). Negyedik az utalásháló, az intertextualitás - véleménye szerint innen értelmezendők a kései szerepversek, amelyek a lírai énré mutatnak. Az életmű-továbbgondolását szerint nehezíti, hogy az élő magyar költészet (és a hozzá kapcsolódó kritika) nem ebben az irányban halad.

Nagyon érdekes kísérlettel állt elő Füzi László Határhelyzetben. *Tünődések Baka István költészetéről* című tanulmányában. Célja a Baka-versek körül kialakuló elméleti tér bemutatása volt, két változatossággal: az egyik, amelyik Baka vallomásaiból épül fel, a másik a róla írottakból. Levont következtetései közül néhány: Baka a verseket, az életművet az "én-vesztéssel és a közösség-vesztéssel szemben hozta létre". A második: "Baka a történelmi szerepversektől az egzisztenciális szerepversekig jut majd el".

Fried István (*Baka István művei tágabb kontextusban*) imponáló gazdagságú motívumrendszert mutat be. Kiinduló pontja a romantika és a modernség, illetve a romantika és a posztmodernség lehetséges kapcsolata - ezt igazolja az orosz 19-20. századforduló Puskin-értelmezése, illetve a magyar babitsi Vörösmarty-kép, illetve a bartóki Liszt-felfogás. Baka kétszeresen is kapcsolódik ehhez: egyrészt a romantikához, másrészt az orosz szimbolistákhoz. A fordító Brodskijt magyarul Arany nyelvét idézve szólaltatja meg. Ugyanez a viszony jelenik meg a Szekszárdi mise Liszt-értelmezésében is. Ehhez kapcsolódnak Baka zenei tárgyú költeményei is, amelyek a modernség felől olvasott romantika kérdéseire is válaszolnak. A fordítások és a zenei párhuzamok után a tanulmányíró kitér a vámpír-témára, hogy a *To be or not to be* tükörmetaforájával zárjon.

A második nagy egység a "DANCE MACABRE" - ebben a líra metszetelemzése olvashatók. Az első Bazsányi Sándoré: "Vadat és halat, s mi jó falat / szemszájnak ingere..." *A felzabáltatás metaforája Baka István költészetében*. Bazsányi a posztmodernet Arisztotelésszel kapcsolja össze, s a Baka-opuszok föl-sorakoztatását Arany - Ady - Pilinszky - Petri mégegységébe vonja. [A *Szaturusz gyermekéi* című verset összekapcsolhatjuk a közismert Goya-képpel - Á.K.] Értékelését a Szentpéterváron újra ötletes és távlatot nyitó értelmezésével zárja.

Nagy Márta izgalmas tanulmánya - *Baka István világterei* - egy verstípus fölvetésével indít [kár, hogy a verstípus meghatározása csupán Baka-idézetre épül - Á.K.]. Kutatásnak tárgya azoknak a verseknek a vizsgálata, melyek "alapmetaforájának egyik címe a világ vagy a világegyetem". Az újabb metafora-kutatásokra támaszkodva fölismeri, hogy ilyen versek esetében a melléktema gazdag közhelyrendszer valamely eleme. Példái: börtön-bezárttság, világszínház, vadászat,

vendégség, evés, perifériakusság, pince és a versírás. Dolgozatában számos példával alátámasztva a poétikai struktúra, az alkotott, a töredékekből teremtett világ szembeesül azzal, amelyben a költő élt, szenvedett (és meghalt).

Szigeti Lajos Sándor írása a rész címadója: *Dance macabre*. Az írás a *Halál-boleró* című haláltáncot elemzi, gazdag motívumrendszerét föltárva. Hozzá kapcsolja a zenei alapképlet mellett a szigorú antikizált ritmust - példát mutatva minden követő elemzőnek -; felsorolja a műhöz kapcsolható világ- és magyar irodalmi előzményeket. Még a *Mefisztó-kerülő*, a *Trauermarsch* is idevonódik, az elsőt legalább olyan mélyen elemzi is. [Inspiráló gondolatai néhány egyszerű kérdést is fölvetnek: például az óraütések jelentése hiányos. Mikortól meddig tart a versidő? Az éjféli múlta a kezdet, egy = negyed egy, kettő = fél egy, három = háromnegyed egy, négy = ? (itt ötnek kellene jönnie: négy a négy negyed, egy az egy óra), öt = ez lenne az egy óra, hat = ez meg a két óra (négy a négy negyed meg kettő a két óra) - ez lehet a befogadó gyengesége. Látható, hogy Baka szuverén módon bánik a valósággal, akárcsak a Yorick-ciklus esetében - Á.K.]

Izgalmas témával jelentkezett Valastyán Tamás: *Apokrif alázattal és vakmerőséggel. A halál reprezentációi Baka István verseiben*. A filozófiai vizsgálódás után a Tavaszvég című vers értelmezése következik, majd a *Döbling*-ciklus körüljárása. Ezután a *Három apokrif* három nőalakját vizsgálja - hogyan válik a vágy személye valamiképpen a halál jelképévé. [Kinálkozna ide a *November angyalához* című költemény is - Á.K.]

A témakör zárása egy nagy ívű összehasonlítás: Németh Zoltán *Párhuzamos líratörténetek Baka István és Tözsér Árpád költészetének összehasonlító vizsgálata*. A neves Tözsér-kutató kiemelt kapcsolódási pontjai: a pályakezdés (Juhász Ferenc és Nagy László poétikai újraértelmezése: vátesz- és szerepversek); az Istenhez való viszony (mindketten tagadják, de másképpen, Bakanál mindig is megszólított); a haza és szülőföld (inkább Tözsérrre hivatkozva); az intellektuális versnyelv kialakítása, főleg a szerepversekben. Végül a posztmodern a befejező. A két életmű záródó összefonódása Tözsér Árpád *Endümion* írta Baka István közlése, de már elemzés nélkül.

A harmadik nagy fejezetben az orosz kulturális háttér vizsgálatát végezték el. (III. "S ALÓLA KITETSZIK OROSZHON...") Az első munka - *Bagi Ibolya: Izeekre szedve. Baka István: Jeszenyin az Angletterében* - a Fried István-i Baka-szerepvers fogalma felől vezet be az 1994-95-ben írott *Orosz triptichon* középső versét. Baka Jeszenyin-értelmezése mellett a fordításokban magyarrá lett Jeszenyin életművét és halálát járja körül, hogy elemezhesse a művet. A vers a halállá levés paradigmája [groteszk utolsó vacsora, hiszen önmagát tálalja fel - Á.K.]. A jeszenyini "schol, ha mindenütt vagyok"-lét közössége összekapcsolódik más Baka-versekkel is.

Szöke Katalin imponáló biztonsággal halad a többnyelvű intertextualitás dzsungelében. A *Baka István Brodskij-fordításai. Dido kontra Aeneas?* című művében nemcsak mutatványt ad leendő szerkesztői

gondosságából, hanem feltárja, hogy miképpen kapcsolódik össze a Brodskijt fordító Baka teremtett világa az emigráns orosz szerzőt meghírlő Anna Ahmatovával. Az 1969-es Brodskijt 1988-ban fordító Baka megírja az *Aeneas és Dido* három szonettjét. Ezt a verset Anna Ahmatova *Az elégetett füzet* 11. darabjával veti egybe (amelyet Baka nem ismerhetett. A szembeesített költeményt Halasi Zoltán fordította).

Legalább ennyire érdekes - főleg a laikusnak - Schein Gábor előadása: *Eredet nélkül fordítás műve. Baka István Sztjepan Pehotnij-ciklusáról*. Baratinszkijtől, O. Mandelstamon, P. Celanon, W. Benjaminon át Dertidaig ível a Baka-közelítés. Schein a név és a jelölés, illetve az eredet és az eredetiség kérdését vizsgálja szinte az összes versre kiterve - ötleteit, állításait összekapcsolja J. P. Guszev "viszafordításának" értékelésével.

Szép példája a posztmodern elemzésnek Fenyő D. György műve: *"a század sötétlő sírja". Egy vers Baka István Sztjepan Pehotnij-ciklusából: Társbérleti éj*. Alapvetése: a mű egy gesztusra épül - amelyet az értelmező felismerhet. Felhívja a figyelmet az evokációkra, az intertextualitásra (közben a Guszev fordítást is értékeli). Kiindulópontja József Attila *Külvárosi éj* című versével való összehasonlítás. Beúsztat/beúsztatja Kosztolányi *Hajnali részegség* és Radnoti *Hetedik ecloga* verseinek képeit is. A közösség szétesése (idő) és újateremtése (műolvasat) a problematika, miközben hagyományos megközelítéssel elemez, s tár elénk egy haláltánc-víziót.

A **negyedik egység** a prózával foglalkozik, megőrizve utal nemcsak Baka címadására, hanem a Prózakötet kompozíciójára is: IV. "BEAVATÁSOK". Elsőnek Bombitz Attila mutatkozik be: *Torzított tükörkép. Baka István prózájáról*. A szerző szerint Baka prózája az 1979-es *A város és az idegen/Transzcendens etüd* címűtől az 1995-ös befejezetlen *Fantasztikus szimfónia* című töredékig terjed. Általában igaz rájuk, hogy az író leleplezi az ideológiai hazugságokkal átszőtt hétköznapi világot. Jellemzi a mítoszokkal terhes kisváros összeomlása. A *Vasárnap délután apokalipszise* Arany mondájával és Bergmann *A hetedik pecsét* című filmjével rokon - s feltűnik az Edit-motívum. A *Szekszárdi mise* a zseni idegen és a dilettáns-asszimiláns kettőségből ragyog ki. A *Margit*-ban a válaszlehetőség mellett a látomásos próza kibomlását látja a tudós kutató: elmosódik a határ az álom és a valóság, az ironikusan érzékeltett történelem és a jelen között. A *kisfiú és a vámpírok* kommersz rémtörténete szintén apokaliptikus vízió, csak hogy itt az alteregó nem áldozat, hanem maga is üldözővé válik. Az *ÉN, Thészeusz* látszólag lezárja az Edit-motívumot - szintén ironikus, áthallásos történetével (antikizálás - ötvenes évek - hatvanas évek). A függelék 94-95-ös töredéke bizonyíték a pálya nyitottság és a próza folytathatósága mellett [ráadásul filológiai csemege is!].

Hasonló nagy lélegzetű összegzéskísérlet Faragó Kornéliáé is: *"A perspektíva végén". Baka István prózájáról*. A tanulmányíró a filozófiai "közöttség" felől közelítve érzékelteti a perspektívát. A *Vasárnap délután*-nal indít, majd *Az álomgyűjtő* Edit-motívuma következik. Ez után az *ÉN, Thészeusz* kettősége kerül

sorra: a meghallgatottság és a meg nem hallgatottság. Összekapcsolja ezt az írás mint tevékenység sikeretlenségével - a *Margit*-beli füzet és Séner válaszatlan levelei (*Szekszárdi mise*). Másik szempontja a "hozzáférhetetlen iránypont". A *Vasárnap délután* csodaszarvas-mondája idetartozik; a *Szekszárdi mise* "bizonytalan vibrálása" szintén. Érinti *A kisfiú és a vámpírok*, a *Szekszárdi mise* és a *Margit* szerkezetét is. Végül az *Én, Thészesz* lesz a befejezés: a perspektíva végén a Semmi jelenik meg. [Ugyanakkor a *Szekszárdi mise* tárgyalása közben tűnt fel a történetiség problémaköre - bizonytalan, hogy ez "honnan" és "mit" magyaráz. Az érvként hozott, de jegyzettel nem igazolt Séner (Schéner?) János honvédtábornokot és nejét Kristofek Terézt se a google keresővel, sem a lexikonokban, sem a történelmi szakmunkák névmutatóiban nem találtam rá adatot (pedig Bona Gábor Tábornokok és törzsiszték a szabadságharcban 1848-1849 Zrínyi, Bp., 1983. nagyon részletes). Lehet, hogy poénos érv lenne, de ha nincs mögötte semmi... - Á.K.]

Pedig hogy mennyire fontos mű Baka kisregénye, azt Olasz Sándor tanulmánya bizonyította: *Messe Szekszárdique. Baka István Szekszárdi mise című regénye mint látomásos prózai szöveg*. A Tiszatáj főszerkesztője Baka István és Mészöly Miklós valomásaira támaszkodva indít: a realitás a reálistól "ötcenti" elmozdulás. Az elhagyás és a maradék poétikája világvége látomássá növekedhet. A versekre támaszkodva Olasz eljut: Séner és Liszt = Kosztolányi és Esti Kornél párhuzamáig. Séner látomásossága testi állapotához és emlékeihez kötődik. Ezután Thomka Beáta "szövegköziség" szempontjait érvényesíti vizsgálatában - a millenniumi fergeteg leírása a központi esemény. Liszt és Séner: a két alak "a szerző tükörszerű alakzata".

A befejező ötödik rész - V. "TALÁLT KINCS" - az igazi Kincskeresők létrejöttével foglalkozik. Egyetlen szerző jelenik meg itt: Kovács Lajos, aki *Baka István szerkesztő úr* című emlékezésével kapcsolódási pontot kínál a más elgondolással dolgozó Baka-kutatóknak. Baka volt munkatársa, az egykori Kincskeresőtáborok résztvevője vall emlékeiről. Elsősorban a Simai Mihály-i szerkesztői magatartással hozza viszonyba: egyensúlyt és elhatárolást, kiegészítést és szintézist érzékeltetve. Baka, a riporter; Baka, a recenzens - mindkettőt a szerkesztő mentori feladatként értelmelte. Ugyanígy vélekedett verselemzőként is. Egyik célja volt költőtehetségek keresése a táborokban - a tanítványok ma is tevékenykednek. Bár Baka hirdetőtlen nem akart, mégis mozgalmat tudott teremteni - ennek az örökségnek a folytatója a "Kincskeresők Egyesülete".

A kötet végén a függelék következik: a *Szerzői életrajzok*. Igazán rövidke, tömörek, a szerzők szerénységét és a szerkesztő ügyességét bizonyítják. Viszont komoly hiányossága a kötetnek a függelékbeli hiányzó névmutató, az Idézett Baka István-művek felsorolása,

sőt ide illett volna Más szerzők alkotásainak mutatója is, hiszen éppen a tanulmánykötet bizonyította: a Baka-életmű rendkívül gazdag utalásokban. [Mivel az

írások egy része külön is megjelent, ezeket az adatokat is fel lehetett volna sorolni - hátha adott folyóiratban vitaindító szerepe volt az előadásnak.] Sajnos, ezeket a hiányokat aligha lehet pótolni.

Egy tanulmánykötet sosem törekedhet teljességre - s mi, akik elolvassuk, könnyen sorolunk olyan lehetőségeket, amelyek ugyan nem a szerzők rovására írhatók, de szívesen vennénk kezünkbe további Bakával foglalkozó köteteket. Ilyen lesz a Baka István Műveinek befejező kötet. A Fordítások egy könyvben való megjelentetése közelebb hozhatja a Bakát megihlető személyeket és műveket. Szeretnénk olvasni Bakáról, a "színházi emberről". Milyen volt az iskolai és a honvédségi szinkorokban? Milyen korábbi drámai kísérletek vezettek drámáihoz? Milyen viszonyban volt a rádióval mint szerkesztő-író; és hogyan jutott el a hangjátékokig? S bár nem volt hozzá sok köze, hogyan valósultak meg színpadi, színpadra és/vagy filmre írt művei?

Jó lenne olvasni Bakáról, a tanárról; a tanulmány- és esszéíróról, illetve a fordítást-oktató irodalmárról. De ha ez a kultusz határát súrolja, akkor vegyük csak Füzi László ötletét: jó lenne bizonyítani az evidenciának vetett ellentétet: miért szép a pusztulás? S ehhez találni lehetne olyan tudományos mérési rendszert, mint amilyennel egykor Kelemen Péter vizsgálta Kosztolányi A szegény kisgyermek panaszai című kötetét.

Mi a kötet jelentősége, azon felül, hogy megjelent, és két új tanulmánnyal ajándékozta meg az előadás-sorozaton részt vevő hallgatóságot. A legelsőről a két előző nyomatékosan szól: szembesíteni kell végre az életművet a kortárs filozófia-elméletekkel (esztétikai, ontológiai és nyelvfilozófiai alapvetésekkel), illetve kortárs irodalomelméleti iskolák vizsgálati módszereivel. Át kell lépni a Kölcsy Ferenc-i küszöböt: az elvi alapon történő kritikának kell felváltania a korábbi. Így és ezért lehet a kötet minden szerzőjének hálás az olvasó! Mert minden írás inspirál, újabb művek vizsgálatára készítenek - s ez elvezet majd a pályaszakaszok kutatásán át egy későbbi monográfia megszületéséhez. Az új kutatások első eredményeinek gazdag tárháza a szegedi konferencia előadásainak teljes és átdolgozott anyaga - s ez a munka ismételt szembesítéseket kíván. Kívánom, hogy az újabb konferenciákra ne kelljen sokáig várni.

Baka István nem volt a barátom. A Baka István-i életmű olvasata ma kettős tanulság számomra. Az egyik: a halál tudomásul vétele - az itt-lét vége. A másik: a halálon átlépés lehetősége. A "velem-lét" esélye átsegít a feledésen. Valami ilyesmi fogalmazódik bennem, amikor a November angyalához című kötet verseit forgatom. S amint a példa mutatja: forgatják mások is. Forgassák is mind többen Baka István könyveit - s Vergiliusra van szükségük, akkor ajánlom figyelembe a Tiszatáj Alapítvány remekét! ("Égtájak célkeresztjén" Tanulmányok Baka István műveiről Szerkesztette Bombitz Attila Tiszatáj Könyvek Tiszatáj Alapítvány Szeged, 2006. 226.o. 1980.- Ft)

Árpás Károly